

Førstereis

I etterkrigstiden var Norge en av verdens største sjøfartsnasjoner. Mange unggutter tok hyre i handelsflåten eller på hvalfangst. I dag er den norske sjømanns storhetstid forbi og en tur til sjøs er ikke lenger det første møtet med yrkeslivet for tusener av norske unggutter.

TEKST: DAG INGEMAR BØRRESEN

I 2009 startet Hvalfangstmuseet et dokumentasjonsprosjekt for å belyse førstereisens historie. Museet har samlet beretninger, brev og dagbøker, og intervjuet tidligere førstereiser, både hvalfangere og alminnelige sjøfolk.

Dette materialet blir grunnfjellet i en utstilling om førstereisen. Målet blir å fortelle dagens unge om valgmuligheter norske ungdommer hadde i etterkrigstiden i kontrast til valgene de må gjøre i dag i forhold til yrke og utdanning.

Ungdom for 50 år siden levde i en helt annen virkelighet enn dagens unge. Langt flere gikk ut i yrkeslivet i ung alder. Utdannelse var forbeholdt et fåtall. I etterkrigstiden var det enkle kår i mange norske familier. Det var rasjering av en rekke varer. Forholdene hjemme avspeiles i førstereisenes beretninger, ikke minst i beskrivelsene av kosten til sjøs.

For en som var messegutt om bord i hvalbåt på 1950-tallet vanket det mange godbiter, forteller en tidligere hvalfanger. Han kom fra en alminnelig arbeiderfamilie og var vant til enkle forhold. Hermetisk frukt var noe av det beste han visste om. Det var som luksusartikkel å regne i Norge og noe de færreste hadde tilgang

til. Om bord i hvalbåten var det nærmest daglig kost, og han var ikke redd for å forsyne seg. Hardt fysisk arbeid gjorde sitt til at matlysten var upåklagelig. Jeg spiste utrolig mye, forteller vedkommende.

Det var mange førstereiser som ikke valgte sjømannsyrket som levebrød. På slutten av 1950-tallet var det over 40 prosent av de norske førstereisguttene som aldri reiste til sjøs igjen. Det var vanlig å ta en tur til sjøs, eller en sesong på hvalfangst, før de gikk over i andre yrker eller kanskje tok utdanning. For mange var nok eventyrlyst drivkraften. Man fikk sett seg om i verden. I mange familier i kystbyer med sjøfartstradisjoner var det forventet av man måtte en tur til sjøs for å bli regnet som «ekte mannfolk». Dette markerte overgangen mellom barndom og voksen alder.

Et eksempel på en førstereis som nøyde seg med kun én tur finner vi i en beretning fra Sandefjord. I 1953 arbeidet vedkommende som sveiser på Framnæs mek. Værksted. Han var lei av å arbeide utendørs i all slags vær og fryse vinteren igjennom. En tur til sjøs og gjerne til varmere strøk fristet. Inspirert av en kamerat fikk han hyre som smører

om bord på en motortanker som gikk på Karibia og Philadelphia. Det ble et opplevelsesrikt år med besøk i mange havner og fremmede land, men da 12 månederskontrakten løp ut mønstret han av og fortsatte som sveiser på FMV.

Blant bunkringshavnene får særlig Cape Town i Sør-Afrika mye omtale. Byen var velkjent for norske sjøfolk. Om hvalfangerne fra Vestfold ble det ofte spøkefullt sagt at de kjente Cape Town langt bedre enn Oslo.

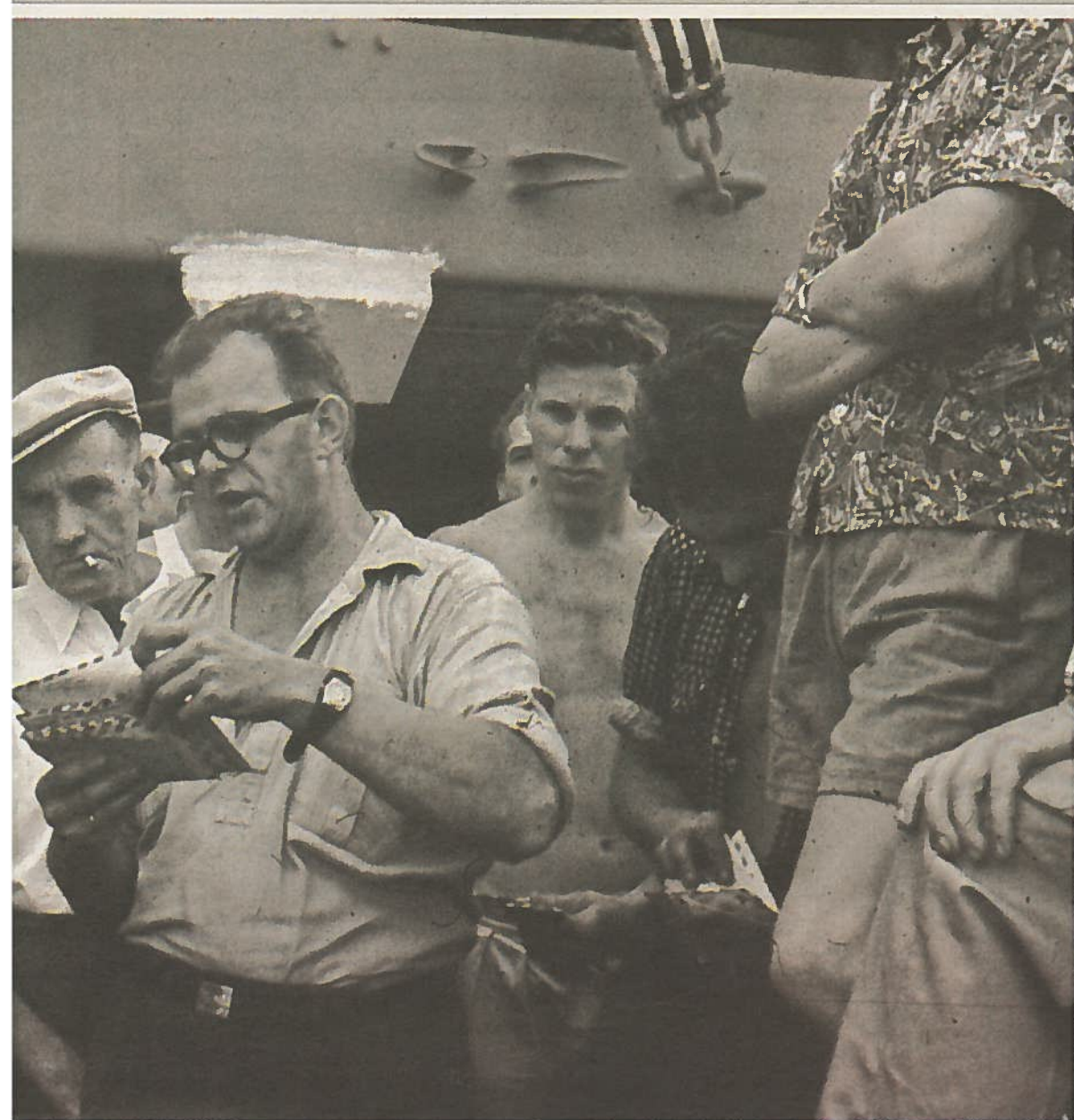
En dekksgutt som besøkte Cape Town i et par uker i januar 1951 forteller at dette var midt på sommeren og fin ferie. Mange i mannskapet var glade i å feste,

fortelles det. Det var mange forretninger som hadde skilt i vinduene med beskjed om at her snakkes det norsk. Den nærmeste baren het Charlton Hotel, men ble kalt Snubbel Inn av nordmennene. En kveld havnet førstereisen på en bar som nettopp hadde hatt besøk av et norsk skipsmannskap. Alt inventaret var knust til pinneved. Dekksgutten forteller at gjestene sto rundt det siste overlevende bordet i baren med hver sin øl.

Baren Delmonico i Cape Town har nærmest legendestatus blant tidligere hvalfangere. Her var første sted det var tilgang til kaldt øl, fest og moro etter mange måneder om bord i trange

FØR OG NÅ

Utdeling av brev hjemmefra var en stor begivenhet om bord. Fotografiet av tatt av Thor Holst fra Horten om bord i flytende kokeri «Kosmos III» i 1956-57.

FOTO: HVALFANGSTMUSEETS ARKIV

hvalbåter og illeluktende kokerier i Sørishavet. Ikke rart at det florerer av ville historier om folk som måtte bæres om bord etter harde sjøslag i land. Hvalfangstmuseet har lenge forsøkt å få fatt i et fotografi av Delmonico. Sjøfolkene stamsteder i land er dårlig dokumentert.

Det virker som om de fleste førstereisguttene tilpasset seg livet til sjøs ganske raskt. En messegutt fra Stokke forteller at det var hardt å reise ut og bli helt alene, når man var vant til å være hjemme hos familien. Som førstereis måtte man klare alt selv. På hjemturen ble han satt til rors i den engelske kanal. Mannskapet var på «hjemkomstfest» i skytterens lugar. Førstereisen var snaut 16 år gammel og måtte stå til rors hele natten. Styrmannen var oppe på brua av og til for å gi ny kurs. Den samme messegutten forteller at han alltid ble passet godt på av resten av mannskapet, og at han trivdes godt om bord.

En førstereisgutt om bord i et hvalkokeri i 1957-58, fortalte om arbeidsoppgaver og ansvar som neppe ville bli pålagt en uerfaren 15-åring i dag. Sjøsyken var en plage, men det gikk heldigvis over. Som lugargutt hadde han ansvaret for ti lugarer. De skulle vaskes to ganger i uka og sopes de andre dagene. Han måtte reingjøre bad, klosetter, vasker og golvet, og hadde ansvaret for å holde orden i to store salonger og vaske dem to ganger i uken. Ifølge ham selv var det ikke noe å snakke om, det var gjort på to-tre timer. Også han trivdes godt om bord.

Café og restaurant Iris

TEKST: DAG INGEMAR BØRRESEN
FOTO: HVALFANGSTMUSEETS ARKIV

Et av Sandefjords sentrale gatehjørner domineres i dag av fastfood-kjeden Mc Donald's. På samme tomten lå i mange år kafé og restaurant Iris i en hvit trebygning. Fra 1920-tallet ble Iris drevet av familien Thilert. Den ble utvidet og modernisert i 1933, hadde fem spisesaler og plass til 100 personer. Iris var et populært møtested for sjøfolk og hvalfangere. Restauranten hadde hage og utendørs servering om sommeren med plass til 100 personer. Her ble det konsumert et betydelig antall utepils. En hvalkjeve rammet inn inngangspartiet til restauranten. Som fotografiet viser levnet det unike

maritime interiøret i restauranten ingen tvil om at Iris lå i «hvalfangstbyen» Sandefjord. Restauranten ble dessverre totalskadet av brann i 1977.

Vi kan med sikkerhet slå fast at i tillegg til omtalte beliggenhet har kafé Iris også hatt tilholdssted i Torggt. 4 i lokalene som senere huset Cafe Humien. Det samme navnet gjenfinnes også på en kafé i Storgaten, i lokalene som senere ble brukt av Promenadekafeen, «Prommen». Promenadekafeen lå opprinnelig på østsiden av Storgaten og flyttet deretter over på vestsiden til lokalene hvor altså Iris hadde holdt til. Det er uvisst hvem som eide Iris på disse lokalitetene.

Hvalfangstmuseet er for øvrig svært interessert i fotografier av og fra det gamle Iris.

Saker
og ting
som setter
minnene
i sving

Flytevest fra «Thorshavet»

TEKST: HANNE GARMEL

På bildet ser vi en flytevest fra det flytende kokeriet «Thorshavet» som var eid av Aktieselskapet Ørnen (A/S Thor Dahl). Vesten har Hvalfangstmuseet fått i gave av Svein Karlsen fra

Svarstad som hadde sin førstereis med skipet i sesongen 1966-1967. Han var påmønstrert som hjelpegutt og arbeidet siden flere år som sjømann. Mange sjøfolk minnes sikkert vester av denne typen fra livbåtmanøvre og liknende om bord. Sett ut i fra dagens krav om sikkerhetsutstyr til sjøs er det litt underlig å tenke på at denne enkle vesten kunne være det eneste hjelpemiddelet en hadde dersom en var så uheldig å havne i sjøen.

Fl.k. «Sir James Clark Ross»

TEKST: INGER-LISE ACKENHAUSEN

FOTO: HVALFANGSTMUSEETS ARKIV

I 1923 var Hvalfangeraktieselskapet Rosshavet konstituert og selskapet kjøpte inn D/S «Mahronda» for å bygge det om til flytende kokeri. Skipet var på 8223 br.t. og bygget i England i 1905. Ombyggingsarbeidet ble utført ved Framnæs mek. Værksted og kostet selskapet Rosshavet rundt 2 millioner kroner, en anselig sum penger. Man regnet med at dette ville kunne tjenes inn nokså raskt, da Kaptein C.A. Larsen ville føre skipet inn i Rosshavet og fange hval der. Etter to sesonger kunne regnskapet gjøres opp med en gevinst på nært 2 millioner kroner. Fangsten hadde gått bra, men Kaptein C.A. Larsen var gått bort under ekspedisjonen.

Kokeriet fikk et klengenavn på folkemunne; «Tærossen». Det har blitt fortalt at navnet kom av at skroget ble kledd med treverk, for å ikke slite på skroget ved forseringen av pakkisbeltet inn i Rosshavet og/eller ved fangsten inne blant isflakene, da isen skurte langs skipssiden.

Fotoet er antageligvis tatt i Fredrikstad av fotograf G.A. Gerold. Museet fikk nylig en kopi av dette fotoet av Hans Kristiansen.

MINNER
FRÅ NÆR
FORTID

SANDEFJORD
LOKALHISTORISKE SENTER
på Pukkested gård

Har du bidrag til denne siden?

Levér det i avisresepsjonen mrk. Lokalhistorisk senter. Bilder merkes med hvem, hva, hvor, når og helst med en liten beskrivelse. Husk navn og adr. på utlåner. Har du elektronisk stoff, send det til: lokalhistorie@sb.no

Sandefjord Lokalhistoriske senter Info-gruppe:

består av redigerer Harald Fevang og medarbeiderne Kirsten Wang Henriksen, Otto Ågesen, Roger Davidsen, Ragnar Iversen, Tore Sandberg, Bjørn Hoelseth, Dag Ingemar Børresen, Sven Erik Lund, Gro Midtun og Bjørn Marum Olsen. Kontaktperson: Sven Erik Lund, tlf. 928 27 154 - sv-er-lu@online.no